

экономический журнал. – 1996. – №4. – С. 119 – 127.

4. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / Под ред. Е.А. Олейникова. – М.: Бизнес-школа «Интел-синтез», 1997. – 288 с.

5. Тамбовцев В.Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура проблемы // Вестник Московского гос. ун-та. Сер. 6 "Экономика". – 1995. – №3. – С. 3-9.

6. Управление организацией / Под ред. А.Г. Поршнева, З.П. Румянцевой, Н.А. Саломатина. 1998. – М.: ИНФРА-М, – 669 с.

7. Тоценко В.Г. Оценка сравнительной эффективности проектов комплексных целевых

программ и методов моделирования иерархий целей // Электронное моделирование. – 1998. – №3. – С.76-90.

8. Тоценко В.Г. Методы и системы поддержки принятия решений. Алгоритмический аспект. – К.: Наук. Думка, 2002. – 382 с.

9. Ларичев О.И., Мошкович Е.М. Качественные методы принятия решений. Вербальный анализ решений. – М.: Наука, 1996. – 203 с.

10. Тоценко В.Г. Согласование и агрегация оценок экспертов с учетом их компетентности при групповом оценивании альтернатив для поддержки принятия решений. // Проблемы управления и информатики. – 2002. – № 4. – С. 128-141

Аннотація. В статті розглянуті існуючі підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, і запропоновано інший підхід до вибору критеріїв визначення рівня економічної безпеки.

Ключевые слова: критерії економічної безпеки підприємства, теорія ризиків, небезпеки і загрози, індикаторний підхід, ресурсно-функціональний підхід, математична модель загроз і ризиків, прибуток, системний підхід, модель загрози.

Summary. In the articles considered the existent going is near the estimation of economic strength of enterprise security, and other going is offered near the choice of criteria of determination of level them economic security.

Keywords: criteria of economic security of enterprise, theory of risks, danger and threat, indicatory approach, resource-functional approach, mathematical model of threats and risks, income, approach of the systems, model of threat.

*Рецензент д.т.н., професор СНУ ім. В.Даля Ромазанов С.К.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Плетнікова І.Л.*

УДК 339.13:338.516.24(477.8)

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ МОНОПОЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ (НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ)

Околович О.М., аспірант (ЛНУ ім. Івана Франка)

Розглянуто поняття антимонопольного становища суб'єктів господарювання (СГ), а також проаналізовано ситуацію на товарних ринках Західного регіону України.

Ключові слова: *товарний ринок, антимонопольне регулювання, демонополізація.*

Постановка проблеми. Сучасна антимонопольна політика все більш уваги надає контролю за поглинаннями, злиттями, приєднанням фірм, переміщенням прав власності фірм на їх активи, результатами яких, як правило, стає збільшення залежностей між суб'єктами ринкових відносин. Це створює умови об'єднаного використання ними ринкової влади або зловживання ринковою владою проти торговельних партнерів і споживачів. У ринкових умовах поглинання і злиття є найбільш швидким шляхом захоплення домінуючого становища на ринку. Тому такі процеси контролюються антимонопольними органами з метою охорони і

сприяння конкуренції, захисту прав споживачів, підтримання діяльності дрібного та середнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні питанням утворення синдикатів і трестів присвячено чимало творчих пошуків, які беруть початок у працях М. Тугана-Барановського, І.Голдштейна, І. Янжула, П. Фомина, М.Соболева. Сучасні публікації з питань антимонопольного регулювання належать І. Дахно, Л.Семеновій, Т.Ковальчуку, О.Власюку, Л. Кузьменко. Проблемні питання антимонопольного контролю за концентрацією господарських структур освітлюються також у роботах таких зарубіжних авторів, як Бонер Л.Х., Елланд В., Гелхорн Е.Е., Ковачич В.Е., Піндайк Р.С., Рубінфельд Д.Л., Вуд Д.П.

Метою статті є визначення інструментарію дослідження монополізації регіональних ринків, тобто обґрунтування методів оцінки ступеня монополізації регіональних товарних ринків, а також аналіз деяких груп товарних ринків Західного регіону України.

Виклад основного матеріалу. Коректність визначення територіальних (географічних) меж товарного ринку може бути перевірена дослідженням відкритості ринку щодо міжрегіональної та/або міжнародної торгівлі. Ступінь відкритості ринку (надалі – СВР) щодо міжнародної, міжрегіональної торгівлі оцінюється за показником, який розраховується як відсоткове співвідношення суми загального обсягу ввезення (імпорту) товару на певний ринок з території інших регіонів держави (інших країн) до загального обсягу ринку за формулою (1):

$$СВР = \frac{Q_V}{Q_{RT}} * 100(\%) \quad (1)$$

де Q_V - обсяг товару, ввезеного на відповідний ринок з-за меж цього ринку (для загальнодержавного - обсяг імпорту в Україну);

Q_{RT} - загальний обсяг реалізації (придбання) товару (товарної групи) на ринку в певних територіальних (географічних) межах.

Для регіональних ринків при:

$СВР < 30 \%$ - певна територія коректно визначена як територіальні (географічні) межі ринку;

$СВР > 30 \%$ - територіальні (географічні) межі ринку вимагають додаткового їх дослідження щодо можливості існування ринку товару з такими територіальними (географічними) межами, а також можливого розширення цих меж.

Для загальнодержавних ринків при:

$СВР < 40 \%$ - територія держави є територіальними (географічними) межами ринку;

$СВР > 40 \%$ - є ознакою відкритості загальнодержавного ринку і

може потребувати додаткового дослідження щодо впливу закордонних продавців, постачальників, виробників на становище, яке займають суб'єкт (суб'єкти) господарювання на цьому ринку.

Методичні прийоми, запропоновані для дослідження монополізації товарних ринків регіону, передбачають використання:

- розрахунково-аналітичного методу – обчислення показників, які характеризують ступінь монополізації та концентрації конкретних ринків, розгляд нормативно та законодавчо закріплених методик – їх аналіз та вдосконалення;

- статистичних спостережень – співставлення одержаних результатів проведеної демонополізації товарних ринків регіону із базовим періодом та порівняння їх із здійсненими заходами, що дозволить зробити висновки про ефективність діяльності органів управління з демонополізації ринків;

- експериментальної оцінки впровадження розроблених методик – проведення дослідження ринків згідно запропонованих методик та порівняння результатів із існуючими кількісними та якісними показниками, а також з врахуванням критеріїв діапазону піднятих проблем і визначення усіх факторів, які впливають на формування конкурентного середовища та запобігання монополізації ринків тощо;

- використання результатів досліджень – удосконалення практики проведення антимонопольної політики в регіоні, формування на основі одержаних даних подальшої програми демонополізації та розвитку конкуренції у регіоні [3].

Міждисциплінарний характер дослідження механізмів прояву та функціонування монополії, визначений багатоманітним спектром методів, що покладені в його основу та системний підхід до дослідження проблеми антимонопольного регулювання, вказує на провідну роль *методу системного аналізу*. При цьому цей метод розглядається, як метод пізнання, заснований на системній методології, сукупності наукових методів і практичних прийомів вирішення різноманітних проблем антимонопольного регулювання. На основі системного підходу, передбачається представлення у вигляді системи не лише об'єкта, але й предмета дослідження.

Системний підхід дозволяє комплексно врахувати усі зв'язки галузевих та територіальних інтересів на основі результатів вирішення соціальних та економічних проблем. Відправним пунктом системного підходу є ті результати системного аналізу, які проведені на базі узагальнення практики, дослідження основних закономірностей економічного і політичного розвитку країни. Еволюція національної економіки країни та її рівень залежать від успішного вирішення регіональних економічних проблем. Таким чином, системним аналізом слід вважати

комплексне дослідження, результатом якого є розкриття встановлених взаємозв'язків і взаємодія багатоманітності аспектів управління. В дослідженні природи і особливостей співвідношення конкурентних та монополістичних начал у розвитку економіки регіону широке застосування знайшли методи маркетингового дослідження ринку – цільовий маркетинг: проведення сегментації ринку, вибір цільових сегментів та проблемно-функціональних блоків сегментації ринку, позиціонування товару[4].

Визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання може включати в себе такі дії:

1. Встановлення об'єктів аналізу щодо визначення монопольного становища, а саме суб'єкта господарювання (групи суб'єктів господарювання), конкретного товару (продукції, роботи, послуги), який випускається, постачається, продається, купується (споживається, використовується) цим (цими) суб'єктом (суб'єктами) господарювання.

2. Складання переліку товарів (робіт, послуг) щодо яких має визначитися монопольне (домінуюче) становище суб'єкта господарювання і, які мають ознаки одного товару, товарної групи.

3. Складання переліку основних продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) товарів (товарних груп).

4. Визначення товарних меж ринку.

5. Визначення територіальних (географічних) меж ринку.

6. Встановлення проміжку часу, стосовно якого має визначитися становище суб'єктів господарювання на ринку - визначення часових меж ринку.

7. Визначення обсягів товару, який обертається на ринку.

8. Розрахунок часток суб'єктів господарювання на ринку.

9. Складання переліку продавців (постачальників, виробників), покупців (споживачів) товару (товарної групи) - потенційних конкурентів, покупців, які можуть продавати (постачати, виробляти), купувати (споживати, використовувати) той самий або/та аналогічний товар (товарну групу) на ринку.

10. Визначення бар'єрів вступу на ринок та виходу з ринку для суб'єктів господарювання, які продають (постачають, виробляють), купують (споживають, використовують) або можуть продавати (постачати, виробляти) той самий або/та аналогічний товар (товарну групу) на ринку.

11. Встановлення монопольного (домінуючого) становища суб'єкта (суб'єктів) господарювання на ринку.

Так, до прикладу, у Львівській області діє 125 суб'єктів господарювання, що займають

монопольне становище: 69 - природні монополії, 56 – інші монопольні утворення. Серед них найбільшу питому вагу у житті пересічного мешканця Львівської області займають наступні суб'єкти: ВАТ «Львівобленерго», ЛД ВАТ «Укртелеком», ЛМКП «Львівтеплоенерго» і ЛМКП «Львівводоканал» та аналогічні за профілем підприємства у інших населених пунктах області: Львівська залізниця, ВАТ «Львівгаз», ЛД «Укрпошта». Загалом, за десять років існування Львівського територіального відділення Антимонопольного комітету України Відділенням припинено 337 порушень конкурентного законодавства, розглянуто 260 заяв про економічну конкуренцію та відшкодовано збитків споживачам на суму 10 млн. 983 тис. грн. [6].

Щодо монополізації товарних ринків, то протягом 2008-2009 років простежувалось стрімке необґрунтоване зростання цін на товари продовольчої групи (зокрема олію, цукор, крупи тощо). Силами Антимонопольного комітету їх вдалось стабілізувати за вказаний період. Однак на початку 2010 року стрімке зростання цін на крупи, зокрема гречку, вимагає проведення рішучих дій з боку антимонопольного комітету. Також й надалі залишається відкритим питання необґрунтованого коливання цін на ліки та інші товари. Достатньо монополізованими залишаються сфери державних закупівель, телекомунікацій, транспорту, діяльність великих торговельних мереж. До природних монополій належить також ринок послуг зв'язку. Поряд із цим, рівень монополізації на цьому ринку поступово знижується за рахунок вступу на нього нових господарюючих суб'єктів. Характерною особливістю організаційної побудови галузі є наявність природних монополій, що діють на ринках місцевого телефонного зв'язку, міжміського телефонного зв'язку, поштових послуг, на ринку радіорелейних каналів зв'язку та мовлення: ОППЗ "Тернопільпошта", Тернопільський та Львівський радіотелевізійні передавальні центри, "Івано-Франківськтеелеком", "Львівпошта", "Львівтелеком".

Необхідність створення високого технологічного забезпечення виробництва стає бар'єром вступу на ринок нових виробників та робить його таким, де важко створити конкурентне середовище і конкурувати із підприємствами - природними монополіями. Найбільш монополізованими на регіональному рівні є ринки заготівлі брухту і відходів чорних металів; будівництва і утримання доріг загального користування; реалізації твердого палива населенню, комунальним та бюджетним організаціям; ринки утилізації відходів, прийому житлово-комунальних платежів, послуг оформлення власності на нерухоме майно та інвентар роботи [7].

Разом з тим, на зменшення ступеня монополізації позитивно впливає застосування і

раціональне залучення інвестицій для розвитку, освоєння нових прогресивних технологій та методів господарювання, вивчення попиту споживачів та розвиток маркетингової політики, активна рекламна кампанія. Це стосується діяльності ВАТ "Бучацький сирзавод", ВАТ "Тернопільський м'ясокомбінат", ОВО "Прикарпатм'ясо" та "Прикарпатмолоко", підприємства "Агро", Nestle ("Світоч") та інших підприємств регіону, функціонування яких, на наш погляд, створює на регіональних ринках добросовісне конкурентне середовище.

Висновки. Резюмуючи викладене, доцільно зробити такі висновки:

1. Превентивне запобігання виявам монопольної влади в регіональній економіці є важливим елементом становлення товарних ринків із конкурентною структурою.

2. Великі господарські структури складають основу регіональної економіки, тому їх реорганізація може мати суттєвий негативний вплив на її розвиток. Відслідковування на цьому рівні структурних трансформацій дозволяє попереджати монополізацію регіональних ринків та запобігати обмеженню конкуренції між суб'єктами господарювання.

3. Економіка областей Західного регіону України може бути охарактеризована як типовий виробничо-технологічний комплекс потужностей машинобудівної, хімічної, деревообробної, легкої та деяких інших галузей промисловості з домінуючим становищем на ринках областей суб'єктів сільськогосподарської та переробної галузей народного господарства.

4. Внаслідок домінування протягом багатьох років адміністративно-планової системи управління економікою тут був сформований та функціонував значний потенціал монопольних структур, що в свою чергу зумовило наявність в досліджуваному регіоні монополізованих ринків товарів та послуг в багатьох сферах національної економіки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України "Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності" від 18.02.1992 // Відомості Верховної Ради. – 1992. – N 21. – С. 269 – 310.

2. Абрамов В. Регіональна економічна політика на сучасному етапі / Абрамов В., Пила В. // Економіка України. – №8. – 1993. – С. 21 – 26.

3. Волощенко В. Методика ценообразования на рынке / Волощенко В. // Предпринимательство, хозяйство и право. – № 8. – 1996. – С. 12–16.

4. Дахно І. Моніторинг антимонопольного законодавства / Дахно І. // Діло. – № 72. – 1994. – С. 4 – 7.

5. Дахно І. Відокремлення і поділ підприємств – важелі конкуренції / Дахно І. // Діло. – № 78. – 1994. – С. 6 - 9.

6. Коросташ О. Теоретичні аспекти проблеми монопольної ціни / Коросташ О. // Економіка України. – № 1. – 1995. – С. 21 – 29.

7. Пила В. Програмно-цільовий метод управління соціально-економічним розвитком регіонів / Пила В. // Економіка України. – №9. – 1998. – С. 32 – 38.

Анотація. В статті розглядається питання антимонопольного стану суб'єктів господарювання, а також проаналізовано ситуацію на товарних ринках Західного регіону України.

Ключевые слова: товарный рынок, антимонопольное регулирование, демополизация.

Summary. In the article we consider main aspects of regional market monopolies. Also we were focused on the situation of Western region as a highly developed and highly monopolized at the sometime market.

Key words: monopoly, antitrust regulation, market force.

*Рецензент д.т.н., професор ЛНУ ім. І.Франка Хоронжий А.Г.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Токмакова І.В.*